

פסיכולוגיה משפטית: מפגש בין שני עולמות היוצר עולם חדש

24.08.18

פורסם על ידי ד"ר רבקה רייכר-עתיר

במהלך העבודה שלנו כאנשי בריאות הנפש, לעיתים אנחנו נדרשים לצאת מחדר-הטיפול אל זירות, שפועלות לפי כללים אחרים כמו זירות מערכתיות ומשפטיות. היציאה מעולם שנשען על אמון, קשר בין מטפל למטופל, והתייחסות לעולם פנימי, שכאוס הוא חלק מהטבע שלו, אל עבר עולמות המתנהלים לפי חוקים אחרים, איננו פשוט כלל ועיקר, ומצריך ידע ומיומנויות. על רקע זה, נפתחה תוכנית חדשנית בנושא פסיכולוגיה משפטית ביוזמתה של ד"ר רבקה רייכר-עתיר ובניהולו של ד"ר יהושע וייס. יחד עם ד"ר גבי וויל הם חברו לבניית התכנית והיא נפתחת זו שנתה השלישית במרכז הבין תחומי הרצליה, במסגרת לימודי חוץ. במאמר זה, [ד"ר רבקה רייכר-עתיר](#) מאפשרת לנו להכיר את התחום של פסיכולוגיה משפטית, ומסייעת להבין יותר אודות המפגש המרתק בין שני עולמות כה שונים – עולם הטיפול ועולם המשפט.

מהי פסיכולוגיה משפטית?

הפסיכולוגיה המשפטית היא תחום בו נפגשים שני מקצועות בעלי שפה שונה ותכליות נבדלות. המפגש בין העולמות המקצועיים הללו הוא הכרחי, מאחר ולא קיים הליך משפטי שאין בו היבטים פסיכולוגיים. הייתכן שבבתי הדין לענייני משפחה לא יהיו היבטים פסיכולוגיים? כך נכון ביחס למישור הפלילי. גם אם במישור האזרחי ההליכים לכאורה טעונים בפחות רגשות הרי שתמיד היסוד הנפשי קיים בהם, ולו רק כי מדובר בבני אדם הנמצאים בהליך משפטי. בהליך כזה תמיד יבקש האדם להשמיע דברו, לזכות בהכרה שנעשה לו עוול, ואף ליהנות מפיצוי או השבת הסדר החברתי שהתערער.

הפסיכולוגיה המשפטית עוסקת בתחומים ייחודיים. תחום אחד למשל הוא הפסיכולוגיה **במשפט** – תחום שמאופיין במתן חוות דעת פסיכולוגיות בהקשר משפטי או הופעה כעד מומחה בבית המשפט. תחום אחר מכונה **הפסיכולוגיה של המשפט**, העוסק בהיבטים הפסיכולוגיים של החקיקה ושל ההליך המשפטי, כמו התייחסות ל"פאניקה מוסרית" המתעוררת בנושאים מסוימים, שמועדים למחלוקות ערכיות עמוקות, ושהם בעלי טענות רגשיות גבוהה.

הפסיכולוגיה של המשפט עוסקת גם ביסודות ההתנהגות האנושית ביניהם, חופש הבחירה בניהול חיינו, עד כמה יש לנו אחריות על עצמנו וזולתנו או מה כוחה של החברה להכתיב התנהגות. כמו גם, בדינמיקה של בית המשפט לרבות מערכות היחסים ויחסי הכוח בין הלוקחים חלק בהליך המשפטי, יכולות שכנוע, חקירה וחקירה נגדית, הודאות שווא, גילוי שקר והטיות זיכרון של עדים. תחום זה יוצא מתוך הנחת היסוד כי גם לשופטים יש נטיות אנושיות כמו לכל אדם (כמו רעב, עייפות), והם עשויים להיות מושפעים ומוטים באופנים שונים ממראה העדים והופעתם, דרכי כתיבת כתבי האישום וכו'.

מדוע פסיכולוגים אמורים להכיר את השפה המשפטית וכלליה?

המפגש עם הזירה המשפטית עבור פסיכולוג/איש בריאות הנפש הוא לרוב מפגש של אורח בודד למדי המתארח בזירה שאינה שלו, זירת המשפט. בזירה זו השפה היא שפת ליטיגציה, שפה שמקיימת דרמה משפטית, ושפה העוסקת במחלוקת בין צדדים ניצים, המנסוהת בטענות משפטיות, בה האמת היא אמת של ראיות. קשה לאיש בריאות הנפש להשתלב בשפה כזו בעוד שהאמת שהוא מייצג היא זו של העולם הנפשי, שפה של עולם פנימי סובייקטיבי והדרך בה עולם זה מפעיל את האדם.

הדרמה המשפטית ושפתה אינן שגורות אצל איש בריאות הנפש ולא בהכרח שפתו שלו תתקבל בידידות וברצון אצל המשפטנים. לעיתים קרובות שפת הטיפול אינה מובנת, ואינה פסקנית דיה כפי שזירת המשפט מבקשת. חרף אלו על הפסיכולוג הבא במגע עם עולם המשפט להישאר נאמן לשפתו ולאמת המקצועית ולעשות הכול כדי שיהיה נהיר ותקשורתית. אז יעשה את מלאכתו המקצועית באופן הראוי והאתי המכבד את מטופליו ואת המקצוע כאחד.

פסיכולוגים באשר הם אמורים להכיר את תחומה של הפסיכולוגיה המשפטית, מאחר וזהותם המקצועית כרוכה במעורבות חברתית, ועולם המשפט בחברה שלנו אחד מהנתיבים למעורבות זו. על רקע זה, חשוב מאוד שקולה של הפסיכולוגיה יישמע בכל הנוגע לחקיקה ולהליכים המשפטיים כמו שנשמע קולם של מקצועות אחרים (למשל: הקרימינולוגיה הקלינית, הפסיכיאטריה או העבודה הסוציאלית). וודאי שפסיכולוגים לא אמורים להיות משפטנים, ואף

לא חייבים לעסוק בפסיכולוגיה משפטית. עם זאת, עליהם לדעת אודות הזיקה בין השפה הטיפולית והשפה המשפטית, ולו רק כדי לשכלל קודם כל את שפתם – שפת הטיפול וההתערבויות הפסיכולוגיות האחרות, ובהמשך גם כדי לסמן את גבולות המקצועיות בצורה טובה יותר.

פרקטית, פסיכולוגים המעוניינים לעסוק בפסיכולוגיה משפטית, דהיינו - להעיד עדות מומחה או להוציא חוות דעת - חייבים להכיר את הפסיכולוגיה המשפטית, ולעבור בה הכשרות כדי להתעדכן ולהיערך בצורה ראויה לעדויות ולהוצאת חוות הדעת, מתוך התמצאות ברקע החוקי כך כמו שבזה הנפשי. פסיכולוגים שבאקראי מזדמנת להם מעורבות בהליך משפטי של מטופליהם ואינם עוסקים בפסיכולוגיה משפטית חייבים להתייעץ כדי לדעת כיצד לנהל כך שהטיפול יישמר ולא ייפגע בעטיו של דו-קיום בין השפות הטיפולית והמשפטית.

הרקע להקמת התוכנית "פסיכולוגיה משפטית"

התכנית לייחד עיסוק לפסיכולוגים המעוניינים בפסיכולוגיה משפטית נהגתה בעת כהונתי בוועדת האתיקה. אודליה בן-שלמה, בהנחייתי סקרה את התלונות שהוגשו לוועדת האתיקה בין השנים 2007 – 2012, ופרסמנו ב-2016 מה למדנו מעבודת ועדת האתיקה בהקשר זה. דו"ח זה אישש את הרושם, שנוצר בוועדה, לפיו תחום הפסיכולוגיה המשפטית הוא פרוץ. תלונות על פסיכולוגים, שעסקו בתחום - אם באמצעות מתן חוות דעת ואם דרך הופעה בבית המשפט - חזרו ונשנו, ואין הדבר מפתיע. מדובר בתחום משפטי חורץ גורלות שמטבעו מתנהל בפלוגתא בין צד תובע לצד נתבע. הפסיכולוג הפועל מטעם אחד הצדדים 'לוקח צד' בהתאם, והצד שמנגד, אם לא מרוצה, יתרגם את אי הנחת שלו לתלונה או לניסוחים אחרים, הטוענים לעוולה.

מהתלונות עלה שגם במקרים בהם הפסיכולוג הופיע מטעם בית המשפט ולא מטעם אחד הצדדים, הוא לא היה מצוי מספיק בשיח המשפט ולא הצליח להביא את השיח שלו – השיח הפסיכולוגי - לתוך הזירה המשפטית בצורה ראויה. ההערכה הייתה שהדבר קורה בהיעדר הכשרה מסודרת ותורה משותפת לכלל הפסיכולוגים בישראל, היכולה להוות אמת מידה מקצועית אתית להתערבויותיהם בבתי המשפט. מסמכי סטנדרטים העוסקים בכתיבת חוות-דעת פסיכולוגית לבית המשפט עודכנו בזה אחר זה, ואמנם תרמו רבות לתיקון התופעה, אך לא היה די בהם.

כך, תכנית ההכשרה הסתברה יותר ויותר כחיונית ואכן היא נבנתה ומצאה לה בית במרכז הבינ"ת הרצליה. התכנית נפתחה לפני שנתיים. בשנת הלימודים הראשונה היא יועדה לפסיכולוגים מומחים ומתמחים וותיקים. לפני שנה היא הוגבלה למשפטנים, והשנה אנו פותחים, בהתרגשות גדולה, תכנית משותפת לפסיכולוגים ומשפטנים. המפגש של משפטנים ופסיכולוגים, העוסקים בסוגיות הפסיכולוגיה המשפטית מבוסס על ההבחנות המהותיות בין שני המקצועות. הבידול בין שני המקצועות מהווה כר נרחב לסינרגיה טובה, ותנאי לשיתוף פעולה בין שני המקצועות באותם תחומים בהם עבודה משותפת של שני המקצועות הכרחית. ההיכרות בבידול בין המקצועות והשפות תוך שיתוף הפעולה מבהירים, שאין פסיכולוג שיסיים את ההכשרה וסובר שיוכל לעבוד כמשפטן, ואין משפטן שיסיים את התכנית ויוכל לעסוק בהתערבויות פסיכולוגיות.

ללומד פסיכולוגיה משפטית נפתח צוהר לעולם מרתק היוצא מד' אמות המקצוע אל תחומים נרחבים ערכיים וחברתיים. מזדמן לו לעבוד בשיתוף פעולה עם משפטנים ואנשי מקצוע אחרים מעולם החוק, כשהוא חולק עמם חומרים מעולמו ואלו חולקים עמו חומרים מעולמם. קשר שכזה לא יסולא בפז למען ההרחבה וההעשרה האישית והמקצועית.

על הכותבת - ד"ר רבקה רייכר-עתיר

ד"ר רבקה רייכר-עתיר הינה פסיכולוגית בעלת מומחיות בפסיכולוגיה קלינית ורפואית. ממקימי התוכנית לפסיכולוגיה משפטית בבינתחומי. לשעבר יו"ר ועדת האתיקה.